IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 2 May 2026

O‘SMIRLARDA XULQIY OG‘ISH SABABLARI

To’laganova Gulnora To’lqin qizi
Oriental universiteti Magistratura bosqichi
Psixologiya yo’nalishi 1-kurs talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.20366093

Annotatsiya: Ushbu maqolada o’smirlarda xulqiy og’ish sabablari va ularga oiladagi muammolar ta’siri,tengdoshlar bosimi, nazorat yetishmasligi, zo’ravonlik, o’smirlarning ruhiyatiga salomatligiga va xatti-harakatiga ta’siri haqida so’z yuritiladi.

Tayancha so’zlar: o’smir, harakter, og’ish, deviant, oila, tengdosh, zo’ravonlik, nazorat.

Bugungi kunda o‘smirlar orasida deviant xulq-atvor muammosi ijtimoiy va psixologik jihatdan dolzarb hisoblanadi. O‘z-o‘zini anglash yetarli darajada shakllanmagan o‘smirlar hissiy beqarorlik va ijtimoiy muhitning salbiy ta’siri ostida noto‘g‘ri xulqiy qarorlar qabul qilishi mumkin. Shu sababli mazkur tadqiqot o‘smirlarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishi, xulq-atvorini, identifikatsiya jarayonini va ijtimoiy moslashuvini o‘rganishning dolzarbligini ko‘rsatadi.

O’smirlarning xarakterida og’ishlarga olib keladigan ko’plab potentsial omillar bo’lishi mumkin , jumladan :

Tengdoshlar bosimi : o’smirlar ko’pincha tengdoshlaridan rozi bo’lishga intiladilar va moslashish uchun normadan chetga chiqadigan xatti - harakatlarni amalga oshirishlari mumkin .

Oiladagi muammolar: ajralish , mojaro yoki e’tiborsizlik kabi oila ichidagi muammolar o’smirlarning harakatga kelishiga sabab bo’lishi mumkin .

Nazoratning yetishmasligi : Tegishli rahbarlik bo’lmasa , o’smirlar noto’g’ri tanlov qilishlari va xavfli xatti- harakatlar qilishlari mumkin .

Shikastlanish yoki zo’ravonlik: Shikastli hodisalar yoki zo’ravonlik o’smirning ruhiy salomatligi va xatti - harakatlariga doimiy ta’sir ko’rsatishi mumkin .

Salomatlikdagi kambag’al ruhiyat : Depressiya, tashvish yoki ruhiy salomatlik muammolari xulq-atvor muammolariga olib kelishi mumkin .

Giyohvand moddalarni iste’mol qilish: Spirtli ichimliklar va giyohvand moddalarni iste’mol qilish noto’g’ri qaror qabul qilish va xatti-harakatlar muammolariga yordam beradi .

O’smir xarakterining og’ishida tengdoshlarning roli :

Tengdoshlar o’smirlarning rivojlanishida muhim rol o’ynaydi va xarakterning buzilishiga ham hissa qo’shishi mumkin. Tengdoshlar o’smirlarda xarakterning og’ishiga ta’sir qilishi mumkin bo’lgan ba’zi usullar mavjud.Bular:

Ijtimoiy ta’lim: o’smirlar o’z tengdoshlaridan kuzatish va modellashtirish orqali o’rganadilar . Agar deviant xulq-atvor tengdoshlari orasida " salqin" yoki "maqbul" sifatida qabul qilinsa , o’smirlar bunday xatti - harakatlarga moyil bo’lishi mumkin .

Guruh bosimi : Tengdoshlarning bosimi o’smirlarning shaxsiy qadriyatlariga zid bo’lsa ham , do’stlarining xatti - harakatlariga moslashish uchun kuchli turtki bo’lishi mumkin .

Mustahkamlash: deviant xulq-atvor tengdoshlar tomonidan e’tibor , ma’qullash yoki ijtimoiy mavqei orqali kuchaytirilsa , bu o’smirlarni bunday xatti - harakatlarni davom ettirishga undashi mumkin .

Ijtimoiy me’yorlar: o’smirlar o’z tengdoshlarining jamiyat me’yorlari va kutishlaridan chetga chiqishi mumkin bo’lgan munosabati va qadriyatlarini qabul qilishlari mumkin .

Xavfli vaziyatlarga kirish : Tengdoshlar o'smirlarni xavfli vaziyatlar bilan tanishtirishi yoki giyohvand moddalarni iste'mol qilish yoki o'g'irlik kabi deviant xatti-harakatlar uchun imkoniyat yaratishi mumkin .

Shuni ta'kidlash kerakki , tengdoshlar ham ijobiy ta'sir ko'rsatishi va ijtimoiy xulq- atvorni rivojlantirishi mumkin . Hammasi atrof - muhit va o'smirning individual tanlovi bilan bog'liq .

Oila o'smirning rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi va uning ruhiy salomatligiga , shu jumladan shaxsiyat buzilishlarining rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin . O'smirlar shaxsiyatining buzilishida oilaning o'rni ham mavjud bo'lib.Bularga birikish muammolari ya'ni ishonchsiz yoki tartibsiz bog'lanish uslublari, hissiy tartibga solish va shaxslararo munosabatlar bilan bog'liq qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin bo'lgan holatlari misol bo'ladi , bu esa shaxsiyatning buzilishi xavfini oshiradi .

Ota-onalik uslubining ortiqligi, nomuvofiq, e'tiborsiz yoki haddan tashqari ruxsat beruvchi tarbiya uslublari o'smirda beqarorlik va ishonchsizlik hissi paydo bo'lishiga yordam beradi , bu esa shaxsiyatning buzilishiga olib kelishi mumkin .

Oilada travma yoki zo'ravonlikni boshdan kechirish murakkab psixologik muammolarga , jumladan , shaxsiyat buzilishlarining rivojlanishiga olib kelishi mumkin . Ba'zi shaxsiyat buzilishlari genetik komponentga ega , ya'ni ular ota- onadan yoki boshqa oila a'zolaridan meros bo'lishi mumkin .

O'smirlar ota-onalari yoki boshqa oila a'zolaridan nosog'lom xatti -harakatlar va fikrlash shakllarini o'rganishlari mumkin , bu esa shaxsiyatning buzilishi xavfini oshiradi. Doimiy nizolar , muloqotning yyetishmasligi yoki o'zaro bog'liqlik kabi disfunktsiyali oila dinamikasi o'smirlarda shaxsiyat buzilishlarining rivojlanishiga yordam beradi .

Oilada og'ir tajribaga ega bo'lgan o'smirlarning hammasi ham shaxsiyatning buzilishini rivojlantirmaydi va barcha shaxsiy kasalliklar oilaviy muammolarning natijasi emas. Biroq , oiladagi muhit bu buzilishlarning rivojlanishi va davom etishida muhim omil bo'lishi mumkin .

Nazorat yoki uning yetishmasligi o'smirlarning shaxsiyatining buzilishida muhim rol o'ynashi mumkin . Shaxsiyatida buzilish bo'lgan o'smirlar ko'pincha nazorat bilan bog'liq muammolar bilan bir necha usullar bilan kurashadilar :

O'z-o'zini nazorat qilishning yetishmasligi: shaxsiyatning buzilishi bo'lgan o'smirlar impulslarni nazorat qilish bilan kurashishi mumkin , bu xavfli yoki o'z-o'zini buzuvchi xatti-harakatlarga olib keladi .

Nazoratga bo'lgan ehtiyoj : Shaxsiyat buzilishi bo'lgan ba'zi o'smirlar o'zlarining atrof-muhitini yoki munosabatlarini nazorat qilish uchun kuchli ehtiyojga ega bo'lishi mumkin. Bu manipulyativ yoki hukmronlik harakati sifatida namoyon bo'lishi mumkin.

Nazoratni yo'qotish qo'rquvi : Nazoratni yo'qotish qo'rquvi o'ziga zarar etkazish, giyohvand moddalarni iste'mol qilish yoki ovqatlanish buzilishi kabi xatti-harakatlarning harakatlantiruvchi kuchi bo'lishi mumkin .

Ota - ona nazoratining yo'qligi : Ba'zi hollarda ota - ona nazorati yoki nazoratining yetishmasligi o'smirlarda shaxsiyat buzilishlarining rivojlanishiga yordam beradi .

Nosog'lom kurash mexanizmlari: Shaxsiyat buzilishi bo'lgan o'smirlar, giyohvand moddalarni iste'mol qilish yoki o'z-o'ziga zarar yetkazish kabi hayotlari ustidan nazoratni tiklashning bir usuli sifatida nosog'lom kurash mexanizmlarini ishlab chiqishi mumkin.

Qattiq fikrlash : Shaxsning buzilishi bo'lgan o'smirlar yangi vaziyatlarga yoki atrofdagi o'zgarishlarga moslashishni qiyinlashtiradigan qattiq fikrlash modellariga ega bo'lishi mumkin .

Shaxsiyat buzilishi bo'lgan o'smirlarni davolash ko'pincha ularga sog'lom kurashish mexanizmlarini va o'zini o'zi nazorat qilish tuyg'usini rivojlantirishga yordam berishni o'z ichiga oladi . Bu terapiya, dori-darmonlar yoki ikkalasining kombinatsiyasini o'z ichiga olishi mumkin .

Shikastlanish va zo'ravonlik o'smirlik shaxsiyatining buzilishining rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shikastlanish va zo'ravonlik o'smirlarda shaxsiyatning buzilishiga yordam beradigan ba'zi usullar mavjud :

Travma va zo'ravonlik o'smirning hissiy rivojlanishini buzishi mumkin , bu esa hissiy tartibga solish va shaxslararo munosabatlarda qiyinchiliklarga olib keladi .

Jinsiy zo'ravonlik yoki beparvolik kabi travma va zo'ravonlikning ma'lum turlari chegaradagi shaxsiyat buzilishi yoki antisosial shaxsiyat buzilishi kabi o'ziga xos shaxsiy kasalliklar bilan bog'langan .

Travma va iste'mollik miya kimyosini o'zgartirishi mumkin , bu esa kayfiyat, xatti-harakatlar va fikrlash shakllarining o'zgarishiga olib keladi. Travma yoki zo'ravonlikni boshdan kechirgan o'smirlar , ayniqsa , tegishli yordam va davolanishni olmagan taqdirda , shaxsiyatning buzilishi rivojlanishiga ko'proq moyil bo'lishi mumkin va o'z tajribalarini yengish usuli sifatida o'z - o'ziga zarar yetkazish, giyohvand moddalarni iste'mol qilish yoki noto'g'ri kurashish mexanizmlarini ishlab chiqishi mumkin .

Yomon ruhiy salomatlik o'smir shaxsining rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. O'smirlarda ruhiy salomatlik yomonlashishi shaxsiyatning buzilishiga olib kelishiga sabab bo'ladigan usullar :

Hissiy tartibga ta'sir qiladi: Depressiya, tashvish yoki bipolyar buzuqlik kabi ruhiy salomatlik muammolari o'smirlarning his -tuyg'ularini tartibga solishni qiyinlashtirishi mumkin, bu esa impulsiv yoki o'z - o'zini buzuvchi xatti -harakatlarga olib keladi .

Miya kimyosini o'zgartiradi: Ruhiy salomatlik muammolari miya kimyosini o'zgartirishi mumkin, bu esa kayfiyat, xatti-harakatlar va fikrlash shakllarining o'zgarishiga olib keladi .

Zaiflikni oshiradi : Oldindan ruhiy salomatlik bilan bog'liq muammolari bo'lgan o'smirlar, ayniqsa, tegishli yordam va davolanishni olmagan taqdirda, shaxsiyat buzilishlarini rivojlanishiga ko'proq moyil bo'lishi mumkin .

Birgalikda paydo bo'lish: Shaxsiyatning buzilishi ko'pincha ruhiy tushkunlik , tashvish yoki giyohvand moddalarni iste'mol qilish kabi boshqa ruhiy salomatlik muammolari bilan birgalikda yuzaga keladi , bu ikkalasini farqlashni qiyinlashtiradi .

Noto'g'ri kurashish mexanizmlarini qo'zg'atadi : Ruhiy sog'lig'i yomon bo'lgan o'smirlar o'zlarining alomatlari bilan kurashish usuli sifatida o'zlariga zarar yetkazish yoki giyohvand moddalarni iste'mol qilish kabi mos kelmaydigan kurashish mexanizmlarini ishlab chiqishi mumkin .

Giyohvand moddalarni iste'mol qilish shaxsiyati buzilgan o'smirlar orasida keng tarqalgan . Giyohvand moddalarni iste'mol qilish o'smirlik shaxsiyatining buzilishiga ta'sir qiladi.

Shaxsiyati buzilgan o'smirlar tashvish, ruhiy tushkunlik yoki hissiy tartibsizlik kabi alomatlarni o'z - o'zini davolash uchun dori vositalaridan foydalanishlari mumkin.

Shaxsiyatning buzilishi ko'pincha giyohvand moddalarni iste'mol qilish kasalliklari bilan birgalikda yuzaga keladi , bu esa qaysi biri birinchi bo'lib kelganini aniqlashni qiyinlashtiradi .

Giyohvand moddalarni iste'mol qilish Alomatlarni yomonlashtirib shaxsiy buzilish belgilarini kuchaytirishi mumkin, bu esa kayfiyatning keskin o'zgarishi, impulsivlik va munosabatlardagi muammolarga olib keladi va shaxsiyat buzilishlarini davolash samaradorligiga xalaqit berishi mumkin , bu esa o'smirlarning alomatlarini boshqarishni qiyinlashtiradi .

O'smirlar giyohvand moddalarni iste'mol qilish kasalliklarining rivojlanishiga ko'proq moyil bo'lishi mumkin, ayniqsa , agar ularda giyohvandlik ko'p vaqtdan beri bo'lsa.

Giyohvand moddalarni iste'mol qilish rivojlanayotgan o'smir miyasini o'zgartirishi mumkin, bu esa miya kimyosi va funktsiyasida uzoq muddatli o'zgarishlarga olib kelishi mumkin .

Shaxsiyat buzilishi va giyohvand moddalarni iste'mol qilish kasalliklari bo'lgan o'smirlarni davolash ko'pincha terapiya, dori-darmonlar va qo'llab-quvvatlovchi guruhlarning

kombinatsiyasini o’z ichiga oladi. Erta aralashuv va keng qamrovli davolash rejasi o’smirlarga ushbu qiyinchiliklarni engishda yordam berishning kalitidir.

O’smirlar xarakteridagi og’ish bir necha omillarning murakkab o’zaro ta’siri bilan bog’liq bo’lishi mumkin . Bu omillarga genetik moyillik, atrof-muhit ta’siri, ijtimoiy dinamika va psixologik farovonlik kiradi, lekin ular bilan cheklanmaydi .

Genetika shaxsiy xususiyatlar va ruhiy salomatlik muammolariga hissa qo’shishi mumkin , bu esa o’smirning xarakterining rivojlanishiga ta’sir qilishi mumkin . Atrof-muhit omillari, masalan , zo’ravonlikka duchor bo’lish yoki ijobiy namunalarning yo’qligi xatti-harakatlar bilan bog’liq muammolarga olib kelishi mumkin . Tengdoshlar bosimi va madaniy me’yorlar kabi ijtimoiy dinamika muayyan xatti-harakatlarni rag’batlantirishi yoki rad etishi mumkin . Va nihoyat, psixologik omillar davolash qilinmagan ruhiy salomatlik muammolari o’smirning qaror qabul qilishiga va shaxslararo munosabatlariga sezilarli ta’sir ko’rsatishi mumkin .

Shuni e’tirof etish juda muhimki , hech bir omil o’smir xarakterining rivojlanishini aniq belgilay olmaydi . Potentsial xavf omillarini erta aniqlash va tegishli choralar ko’rish , jumladan , maslahat, murabbiylik va ruhiy salomatlikni qo’llab-quvvatlash o’smirlarda sog’lom xarakter rivojlanishiga sezilarli yordam beradi .

Xulosa qilib aytganda, o‘smirlar xulqiy og‘ishlarining oldini olish uchun kompleks yondashuv zarur bo‘lib, bunda tarbiya, psixologik yordam va ijtimoiy nazorat muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va o‘zgarishlarga boy bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davrda shaxsning jismoniy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishi tez sur’atlarda kechadi. Shu sababli o‘smirlar xulq-atvorida turli xil og‘ishlar kuzatilishi mumkin.

Xulqiy og‘ishlarning yuzaga kelishiga bir qator omillar ta’sir qiladi. Jumladan, oiladagi muhit, ota-onaning tarbiya uslubi, maktabdagi munosabatlar, tengdoshlar ta’siri hamda jamiyatdagi ijtimoiy sharoitlar muhim rol o‘ynaydi. Bundan tashqari, shaxsning ichki psixologik holati, emotsional barqarorligi va o‘zini anglash darajasi ham xulq-atvorga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, o‘smirlar xulqidagi og‘ishlarning oldini olishda eng muhim omillardan biri bu ularni to‘g‘ri tushunish, qo‘llab-quvvatlash va sog‘lom muhit yaratishdir. Oila, maktab va jamiyat hamkorligi orqali o‘smirlarning ijobiy yo‘nalishda rivojlanishiga sharoit yaratish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G‘oziyev E.G‘. Ontogenez psixologiyasi. – Toshkent: "Noshir", 2010. – 360 b.
2. Haydarov F.I., Xalilova N.I. Psixologiya fanlarini o‘qitish metodikasi. – Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2007.
3. Shoumarov G‘.B. Oila psixologiyasi. – Toshkent: "Sharq", 2010. – 296 b.
4. Sattorov M. O‘smirlar tarbiyasidagi og‘ishlar va ularning oldini olish. – Toshkent: "O‘qituvchi", 2018.
5. Ziyomov Sh.R. Deviant xulq-atvor psixologiyasi. – Toshkent: "O‘zbekiston", 2014.
6. Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения. – М.: Юрайт, 2019. – 290 с.
7. Кон И.С. Психология ранней юности. – М.: Просвещение, 1989.
8. Личко А.Е. Типологии акцентуаций характера и психопатий у подростков. – М.: Апрель Пресс, ЭКСМО-Пресс, 2000.
9. Змановская Е.В. Девиантология: Психология отклоняющегося поведения. – М.: Академия, 2003. – 288 с.